

Szemán's book demonstrates that the cultures of particular Central European nations do not exist in a cultural vacuum and cannot be examined separately. They behave like communicating vessels, and the perspective of other nations – Slovak, Czech, German, and in this case Hungarian – allows you to see their new, veiled face. Furthermore Szemán, as we can see from the bibliography, works with archival materials and sources in Latin. He also mentions the work of other Slavic scholars in Czech, Slovak and Polish. Thus, thanks to the knowledge of languages and cultural contexts – Slavic, Hungarian and German – Szemán is well equipped with the necessary tools to research such complicated figures as Ján Kollár, who belong to the entirety of Central European literature and cultural heritage.

Finally, it is worth pointing out Szemán's scientific objectivity, which may not be so obvious when we consider sensitive issues of nationality, national sentiment and the complex history of Central European nations. Nowadays, during times of political and cultural struggles, this work represents a rare example of impartiality and openness, diligence in examining the sources, and honesty and fairness to all these things that previous generations have left us. Although the literary legacy of Ján Kollár has frequently become a political weapon in national struggles, Szemán rises above political controversy and appropriately highlights the great artistic potential of Kollár's literary heritage.

Szemán has achieved something rare and unique. He has demonstrated how religion, politics, national consciousness and interpersonal relationships can be significantly shaped and formed through literature and that literature itself still holds a powerful influence on

our thinking about the world and humanity itself.

Agnieszka Janiec-Nyitrai

*Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem,
janiec.nyitrai@gmail.com*

ALENKA JENSTERLE DOLEŽAL:
AVTOR, TEKST, KONTEKST,
KOMUNIKACIJA. POGLAVJA IZ
SLOVENSKE MODERNE. Maribor:
Mednarodna založba Filozofske
fakultete, 2014. (Mednarodna knjižna
zbirka Zora, 103). 417 str.

Zadawano sobie ongiś pytanie, czy w przypadku słowiańskich literatur narodowych można mówić o „słowiańskich modernizmach”, czy też o „słowiańskim modernizmie” jako uogólnieniu modernistycznych zjawisk tematycznych i stylowych w dziełach powstałych w językach słowiańskich. W chwili obecnej twierdzenie o jedności czy o jakiejś specjalnej bliskości literatur powstałych w różnych językach słowiańskich – tylko z tego tytułu, że języki należą do jednej grupy – nie ma realnych podstaw. W poszczególnych etnikach o słowiańskim rodowodzie respektuje się istnienie literatur narodowych, które uformowały się oddzielnie, choć kształtowały się w podobieństwach czy powiązaniach z innymi literaturami narodowymi, przy czym kryterium wyróżnienia tych podobieństw czy powiązań nie tkwi w podobieństwie językowym, lecz wynika z historii, z położenia geograficznego, z szeroko rozumianej kultury tych etników.

Z podobnego założenia wyszła Alenka Jensterle Doležal, która w książce

„Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavlja iz slovenske moderne” analizuje słoweńską literaturę modernistyczną. Z jednej strony wskazuje na jej samodzielność, na jej związek z tradycją narodową i kulturą Słoweńców (Autorka dokłada do istniejącej o tym wiedzy niejedną cegiełkę), a z drugiej analizuje jej związki z innymi literaturami środkowoeuropejskimi, zwłaszcza z modernizmem austriackim, czeskim i chorwackim, niekiedy też z modernizmem niemieckim. To dobrze, że polem obserwacji jest modernizm, ponieważ w tym okresie we wszystkich literaturach w Eiiropie pojawiły się specjalne cechy tematyczne i stylowe, a ponadto wystąpiło ożywienie mniejszych literatur narodowych, odwrócenie się od tendencji tematycznego i stylowego zasklepiania się w swoich problemach, pochodzącej jeszcze z XIX wieku.

Nie chodzi tutaj tylko o podobne cechy w literackich dziełach środkowoeuropejskich czy w krytyce literackiej, ale również o osobiste kontakty twórców, ich podróże lub długotrwałe pobyty na obczyźnie, do których podnięte stanowiły okoliczności pozaliterackie, historyczne czy osobiste. Jensterle Doležal nazywa to zjawisko swoistym nomadyzmem intelektualnym. Większość przedstawicieli słoweńskiej literatury modernistycznej i nauki tego okresu (np. Ivan Cankar, Oton Župančič) mieszkało kilka lat w Wiedniu, niektórzy przebywali w Pradze (przypadek Zofki Kveder i Matija Murki), co w dużym stopniu ukształtowało ich twórczą drogę, z drugiej zaś strony wywarło wpływ na środowisko, w którym przebywali. Autorka podkreśla związki badanego przez nią środowiska z modernizmem czeskim, chorwackim i austriackim, wskazuje na istniejące tu różnice i paralele. Obiektem porównań stali się

nie tylko autorzy należący do kanonu narodowego, ale także pisarze mniej znani, w pewnym sensie jeszcze nieodkryci.

Z punktu widzenia historii literatury słoweńskiej okres modernizmu, czyli przełom wieków (fin de siecle) i początek nowego wieku w literaturze słoweńskiej, był okresem wyjątkowo bogatym, „otwartym”. Literatura narodowa zagospodarowała już swoją przestrzeń, choć nie udało się zasłonić jej pochodzenia, czyli jej powiązań z ideą odrodzenia narodowego. Wciąż aktualne pozostały tendencje do utożsamiania funkcji literatury z myślą narodową. Podobnie zresztą, dodajmy, było w przypadku literatury czeskiej. Jak pisze Alenka Jensterle Doležal, na początku okresu modernistycznego w literaturze słoweńskiej pojawiła się wiara w możliwość tworzenia literatury zupełnie „czystej”, nie realizującej pozaliterackich zadań, ale ta wiara u modernistów z biegiem czasu zmalała, w czym nie miały udziału ówczesne wydarzenia historyczne.

Modernizm w literaturze słoweńskiej jest okresem specjalnie świetnym, ale dotąd był traktowany w sposób wyizolowany, jako wyjątkowy, bardzo specyficzny okres w rozwoju literatury narodowej, bez powiązania z innymi narodami czy literaturami. Okres modernizmu nie został dokładnie zbadany przez słoweńskich historyków literatury: pisali o nim przede wszystkim dwaj naukowcy: Joža Mahnič i Franc Zadavec, do których odnoszą się uwagi Autorki monografii. W analizie porównawczej wychodzi ona z dzieł reprezentatywnych dla różnych rodzajów literackich: liryki, prozy i dramatu. Inspirują ją również teoretyczne dzieła o modernizmie austriackim, zapewne dlatego, że był on odniesieniem dla

modernizmu słoweńskiego. Słoweńscy autorzy zapoznawali się z dziełami europejskimi, zwłaszcza francuskimi i skandynawskimi, dzięki przekładom drukowanym w czasopiśmie prowadzonym przez Hermanna Bahra „Die Zeit”.

Kreśląc ogólny obraz modernizmu słoweńskiego, Autorka omawianej książki twórczość modernistów umieszcza w jak najszerzym kontekście literackim, porównując ją z twórczością innych autorów europejskich. Na pierwszym miejscu stawia literacki kanon narodowy, twórczość takich pisarzy, jak Ivan Cankar, Oton Župančič, Josip Murn Aleksandrov a Dragotin Kette, ale sięga też do nazwisk w tym kanonie nieobecnych, do kobiet-pisarek: Zofki Kveder i Lili Novy. Z uwagi na to jednym z podejść metodologicznych Alenki Jensterle Doležal są studia gender i feministyczna krytyka literacka. Monografia w zasadzie jest interdyscyplinarna: bierze pod uwagę stanowisko literaturoznawstwa, w tym badania nad jedną literaturą narodową i badania komparatystyczne, ale łączy to z podejściem kulturowym, filozoficznym i socjologicznym, a także uwzględnia współczesne teorie recepcji literatury oraz jej interpretację post-strukturalistyczną.

Pierwsza część monografii ma charakter ogólny, Autorka określa, czym ogólnie jest modernizm słoweński i jakie są jego podstawowe cechy, np. jaki rodzaj dyskursu przeważa i jaka poetyka dominuje, definiując trzy podstawowe prądy słoweńskiego modernizmu: impresjonizm, symbolizm i dekadentyzm, czyli prądy, które preferowały subiektywny styl pisanie. W dekadentyzmie stara się znaleźć wspólne punkty między programem „nowej psychologii” Bahra a słoweńskim przyjęciem tej koncepcji, podkreślając przy tym

rolę czeskiego modernizmu jako pośrednika. W modernizmie słoweńskim zauważamy, że poczucie politycznej i socjalnej niepewności narodowej nakłada się na filozofię tego okresu, która też często wyraża lęk i niepewność. Dodajmy, że podobna sytuacja występowała też w modernizmie czeskim, który cechy postawy modernistycznej, poczucie zagubienia, zagrożenia i lęku często porównywał z sytuacją czeskiego narodu, posługiwał się motywami modernistycznymi dla wyrażenia lęku nad losami swego narodu.

Z komparatystycznego punktu widzenia pokolenie modernizmu słoweńskiego po raz pierwszy otworzyło się na wpływy europejskie, przy czym specjalnie twórcze były związki z trzema modernizmami: austriackim, czeskim i chorwackim, w związku z tym wyróżnia się trzy centra modernizmu słoweńskiego, które wyraźnie wpłynęły na jego model: Lublanę, Wiedeń (Ivan Cankar, Oton Župančič) i Pragę. W Pradze mieszkała słoweńska pisarka Zofka Kveder, która jednocześnie jest przykładem osobowości twórczej na skrzyżowaniu modernizmów środkowoeuropejskich. Autorka omawianej monografii zbadała wpływ czeskich pisarzy na jej twórczość, przede wszystkim wpływ Josefa Svatopluka Machara i Rūženy Svobodovej. Udowodniła też, że działalność pisarska i publicystyczna Kveder uwzględnia stanowisko czeskich emancypantek, zwłaszcza pisarki, tłumaczki i publicystki Zdenki Háskovej.

Innym przykładem nomadyzmu intelektualnego jest Słoweniec Matija Murko, typ naukowca i erudyty, ściśle związanego z czeskim środowiskiem, który stał się wzorem (po Miklošiču) dla nowej generacji słoweńskich uczonych. W Pradze na Uniwersytecie Karola założył seminarium slawistyki

południowej, dziesięć lat kierował Instytutem Słowiańskim w Pradze, rozwinął sieć towarzystw slawistycznych w całej Europie.

Jednym z podstawowych pytań dla modernistów słoweńskich był wybór języka, gdyż w monarchii habsburskiej na etnicznym terenie Słowenii wciąż dominował niemiecki, a więc decyzyjną o pisaniu po słoweńsku stawała się decyzją kluczową. Nie tracąc orientacji w innych kulturach obecnych w Monarchii Austriackiej, moderniści stają się jednocześnie pośrednikami między kulturami, pojawia się również przekład artystyczny.

Druga część monografii zawiera analizę tematologiczną, która z wielu nieprzebadanych jeszcze punktów widzenia mapuje modernizm słoweński. Do najczęstszych tematów liryki słoweńskiej moderny, podobnie zresztą jak modernizmu chorwackiego, należy miłość i wyobrażenie kobiety. Z kolei w prozie Ivana Cankara, który jest uważany za najważniejszego słoweńskiego prozaika tego okresu, jednym z kluczowych tematów jest sytuacja artysty w społeczeństwie.

W modernizmie słoweńskim wyraźna staje się korespondencja sztuk, zwłaszcza przedstawienie przyrody łączy literaturę i sztuki piękne (impresjonizm). Istotnym wkładem omawianej książki jest powiązanie literatury słoweńskiej i malarstwa, interpretacja dialogu malarzy i literatów tego okresu, komunikacji między tekstami a obrazami. Do innych jej atutów należy omówienie mitu habsburskiego w literaturze słoweńskiej oraz mitu lub motywu wielkiego miasta (np. Wiednia) jako symbolu lub intertekstualnego odniesienia. W słoweńskiej literaturze występuje symbolizm, obecny choćby w pierwszym dramacie Otona Žu-

pančiča: *Noč na věrné duše*, a także w autobiograficznej powieści *Hánka* Zofky Kveder.

W rozdziale „Predhodniki in nadaljevalci slovenske moderne” Autorka umieszcza intertekstualną analizę najsłynniejszej powieści Ivana Cankara *Hiša Marije Pomočnice* i powieści słoweńskiej pisarki Berty Bojetu *Filio ni doma*. Z komparatystycznego punktu widzenia analizuje wpływ rosyjskiego pisarza Mikołaja Gogoła na dramaturgię Ivana Cankara. Dokładniej zajmuje się dorobkiem słoweńsko-niemieckiej poetki Lili Novy, która wprawdzie należała do generacji modernistycznej, ale pisać zaczęła później, dopiero w okresie międzywojennym. Przedmiotem analizy jest jej dzieło i jej wielokulturowa tożsamość. Ta część książki wyraźnie stara się podkreślić kulturową otwartość słoweńskiego modernizmu i jego powiązania z tym, co się działo w całej Europie Środkowej.

Wartość omawianej monografii polega m. in. na tym, że Autorka nie bada tylko jednej literatury i nie poszukuje narzędzi do opisu tylko jednego procesu literackiego, ale ujmuje tematykę szerzej, a mianowicie wskazuje na powiązania z rozwojem literatury światowej. Monografia otwiera nowe kwestie, stawia poruszane zagadnienia w szerszym świetle, dotyczy zarówno autorów znanych i zaliczanych do kanonu, jak i pisarzy dotąd rzadko omawianych. Przynosi kompleksowy i nowatorski obraz modernizmu słoweńskiego.

Zofia Tarajło-Lipowska

Wydział Filologiczny
Uniwersytetu Wrocławskiego,
tarajlo-lipowska@wp.pl